

תוכן העניינים

ט	פתח דבר
	מבוא: קורנליוס אגריפה –
1	פילוסוף, מכשף ומורד
50	דבר המתרגם
	הנריקוס קורנליוס אגריפה / נאום על אצילותו
55	של המין הנשי ועליונותו
118	מפתח

פתח דבר

תארו לעצמכם עולם שבו קול גברי אחד ויחיד, בלב תקופת הרנסנס, קורא תיגר על עליונות הגבר ומכריז על עליונותן של נשים. קורנליוס אגריפה – רופא, פילוסוף ומג שחי במאה השש־עשרה – העז לעשות בדיוק את זה. ספרו **על אצילותו של המין הנשי ועליונותו** (*De Nobilitate et Praecellentia Foeminei Sexus*) הוא עדות היסטורית מרתקת לא רק למחשבה הרנסנסית, אלא גם למאבקן של נשים לשוויון – מאבק שמתנהל גם בימינו. החיבור **על אצילותו של המין הנשי ועליונותו** נכתב בתקופה שבה שלטה תפיסה פטריארכלית נוקשה בחברות אירופה. במאה השש־עשרה נשים נתפסו לרוב ככפופות לגברים מבחינה חברתית, משפטית ותאולוגית. מחשבה זו התבססה על פרשנויות דתיות, על תפיסות פילוסופיות של התקופה ועל הנחות ביולוגיות־כביכול, שהציגו את הנשים כחלשות ונחותות מבחינה אינטלקטואלית.

היינריך קורנליוס אגריפה פון נטסהיים (Henricus Cornelius Agrippa von Nettesheim) היה דמות יוצאת דופן בזמנו. לצד עיסוקו במדעים – בפילוסופיה של הטבע, בכישוף, באלכימיה ובאסטרולוגיה – הוא נודע כבעל דעות מתקדמות בנושאים חברתיים ופוליטיים. חיבורו **על אצילותו של המין הנשי ועליונותו** שובר מוסכמות ומציג השקפה נועזת, המבוססת על תאולוגיה נוצרית, פילוסופיה אריסטוטלית, פילוסופיה נאו־פלטונית של הרנסנס והיסטוריה.

אגריפה פותח את חיבורו בניתוח סדר הבריאה בספר בראשית, תוך שהוא מתמקד בהיבט של בריאת האשה לאחר הגבר. המושג הזה, שבו האשה נבראת אחר הגבר, נתפס בדרך כלל כעדות לנחיתותה במדרג הבריאה, ומפנה מקום לפרשנויות שמציבות את הגבר בעמדה עליונה. אולם אגריפה מציג פרשנות שונה ומעמיקה, השואפת לאתגר את התפיסה המקובלת. במקום לראות את סדר הבריאה כמעיד על נחיתותה של האשה, אגריפה מסביר כי הבריאה המאוחרת אין משמעה חסרון או פגם, אלא בדיוק להפך. האשה, לדעתו, היא פסגת יצירתו של אלוהים. הוא רואה בה את היצירה המושלמת ביותר, שבה מתממשת שלמות הבריאה. זהו רעיון שמאדיר את מעמד האשה כאחד השיאים של פעולתו האמנותית של אלוהים. לפי אגריפה, בריאת האשה אחרי הגבר מעידה על השלמה וייעוד אחר, והיא אמורה להשלים את הגבר. אלוהים ברא את האשה, לדעתו, כמו אמנים דגולים שמשפרים את יצירותיהם בכל שלב. בכך אגריפה מפרך את הטענה שהאשה היא "עזר כנגדו" בלבד, ומציג אותה כפרי מלא של החוכמה האלוהית. בפרשנותו לחטא הקדמון ולסיפור עץ הדעת מציג אגריפה קריאה מחודשת וחדשנית לסיפור המקראי, הנוגדת את התפיסות המסורתיות שהיו קיימות בזמנו ותומכת בעליונותן של הנשים בתחום המוסרי והאינטלקטואלי. אגריפה מציג את חוה כדמות שמבינה את משמעות החוכמה והידע, ועושה מאמץ להבין את עקרונות העולם שסביבה. בעוד בקריאה המסורתית סיפור החטא נתפס כמעשה של כישלון או חטא מצד האשה, אגריפה טוען שדווקא חוה עשתה צעד משמעותי לכיוון של התפתחות רוחנית ואינטלקטואלית. לדעתו, חטאה אינו שגיאה מוסרית, אלא פעולה שמובילה את האנושות לשלב גבוה יותר של הבנה ותודעה. הגברים היו צריכים לשמש הדמות המגוננת והחכמה, והם היו צריכים לעמוד בפיתוי של עץ הדעת ולהתנגד לו כדי להגן על

האשה. העובדה שהאדם לא עמד בפיתוי והיה חלק פעיל במעשה החטא מעידה, לדבריו, על חולשה מוסרית. חוה נראית בעיניו כמי שראתה את עץ הדעת כדרך לשדרג את מצבה האנושי והקיום שלה ולזכות בידיעה עמוקה יותר על החיים והיקום. היא לא רק חיפשה את הידע בשביל עצמה, אלא הונעה מהצורך לשפר את המצב האנושי הכללי ולהביא את האנושות לדרגת הבנה גבוהה יותר. במקום לראות אותה ככישלון מוסרי, אגריפה רואה בה מורת דרך. סיפור החטא מבטא בעיניו את התהליכים שבני אדם עוברים בדרך להכרה ולתודעה, ונשים מייצגות את היכולת להילחם על הדעת והידע, גם במחיר כבד.

מהתאולוגיה עובר אגריפה בחיבורו אל ההיבטים האנושיים המוחשיים של הנשים, ובמיוחד אל הגוף הנשי, שאותו הוא מציב כביטוי לשלמות פיזית ורוחנית שאין כמותה. הוא מתאר את הגוף הנשי כיצירה מושלמת המפגינה את האיזון וההרמוניה שבין כל מרכיביו, תוצאה של שלמות פנימית. הגישה הזאת משקפת את רעיונותיו העמוקים של אגריפה בדבר האיזון בין הממדים הגופניים והרוחניים. אגריפה רואה את הגוף הנשי כאמצעי לגילוי הרוחניות שמעבר למראה החיצוני ומדגיש את ההרמוניה והאיזון בגוף הנשי כעדות לעליונות רוחנית. במילים אחרות, כאשר יש איזון בין הגוף לנפש, והגוף משדר חן ויופי, הדבר משקף חיבור עמוק יותר עם האלוהות. זהו גם ביטוי למדרגה רוחנית גבוהה ולתכונות מוסריות נעלות יותר. בעוד גברים נוטים להיות גסים, ניהיליסטים ואלימים, הנשים מצטיינות בתכונות מוסריות מעודנות ורגישות. באופן כללי, נשים נתפסות בעיניו כבעלות חיבור אינטימי יותר עם המקור האלוהי.

בהמשך פונה אגריפה להפריך את הדעה הרווחת שנשים נחותות מבחינה אינטלקטואלית. הוא מציג את הטענה שפערים אינטלקטואליים בין המינים אינם תוצאה של הבדל מולד בין

גברים לנשים, אלא של דיכוי חברתי ממסדי. החברה המערבית לא אפשרה לנשים גישה למוסדות החינוך, לא העניקה להן הזדמנויות לממש את יכולותיהן, והגבילה את מעורבותן בתחומים חשובים של השפעה פוליטית, כלכלית ואינטלקטואלית. אגריפה טוען כי אילו הנשים היו מקבלות הזדמנויות שוות, לא רק שהיו משיגות אותם הישגים אינטלקטואליים כמו הגברים, אלא ייתכן שאף היו עולות עליהם. כדי לתמוך בטענתו הוא מציין דוגמאות היסטוריות של נשים ששימשו מופתים לחוכמה ולעליונות אינטלקטואלית. הוא מזכיר את היפאטיה מאלכסנדריה, הפילוסופית היוונית שנודעה בשכלה החריף ובתפקידה המרכזי באקדמיה האלכסנדרונית. בהמשך הוא מציין דמויות נשיות נוספות שהגיעו למעמד רם של שליטה והשפעה, כמו מלכת שבא, שהייתה גם אשת מדע וגם מדינאית חכמה, ששלטה בממלכה עצומה.

בעיני אגריפה, נשים יכלו לעלות על הגברים בחוכמה, במוסר ובהנהגה, אילו רק אפשרו להן לפתח את כישוריהן במידה שווה. לכן הוא מבקש לשבור את המוסדות החברתיים שמגבילים את ההכרה בכוחן ובפוטנציאל שלהן. המוזות, בעיניו, הן דוגמה לנשים המייצגות השראה ויצירתיות. המוזות, האלות היווניות של האמנויות השונות – השירה, המוזיקה, ההיסטוריה, הטרגדיה וההומור – נחשבו מקור השראה לאמנים, לסופרים ולפילוסופים היוונים. לצד האלים והגיבורים הן נחשבו אחראיות למנהיגות הרוחנית והיצירתית.

נוסף לכך מציין אגריפה את תרומתן של נשים ככוהנות, נביאות ומרפאות בתרבויות שונות. במצרים, לדוגמה, היו נשים כוהנות שהיו בעלות ידע רוחני ותרופתי, והיו אחראיות לתהליכי ריפוי שדרשו חוכמה מעמיקה והבנה של כוחות טבעיים ואלוהיים. גם בתנ"ך ניתן למצוא דמויות נשיות שמילאו תפקידים רוחניים חשובים, כמו דבורה, נביאה ומנהיגה ששימשה מנהיגה צבאית

והובילה את העם לניצחון. אגריפה מציין כי דבורה הייתה גם שופטת, ותחת שלטונה זכו בני ישראל לשקט וליציבות.

אגריפה פונה להיסטוריה הדתית כדי להדגיש את כוחן הרוחני של נשים. מרים, אם ישו, נחשבת לדמות מופת לא רק לטוהר ולחסד, אלא גם לכוח רוחני שאין לו תחליף, דמות המשפיעה על העולם ומייצגת את החיבור העמוק בין האשה לאלוהים. מרים מדגימה את היכולת של נשים לשאת ולהעביר את חוכמת האלוהים בחסד, בענווה ובקדושה.

הטקסט הזה פורסם לראשונה ב־1529 בלטינית, שפה שהייתה נפוצה בעיקר בקרב האליטה המשכילה, ובכך הגביל את תפוצתו לקהל מצומצם. בשנות השלושים של המאה השש־עשרה היה הדפוס טכנולוגיה חדשה יחסית, וההפצה של ספרים לא הייתה נרחבת כמו בעשורים מאוחרים יותר. בעוכרי הספר עמדה העובדה שאגריפה עצמו היה דמות שנויה במחלוקת. רעיונותיו לא התקבלו היטב בחוגי הכנסייה או בקרב אליטות פוליטיות שמרניות, שלא התאימו לעקרונותיו הרדיקליים.

ובכל זאת, הטקסט תורגם במהרה לשפות נוספות – לצרפתית, לאנגלית ולגרמנית. באמצעות התרגומים התפשטו רעיונותיו של אגריפה בקרב חוגים אינטלקטואליים ותרבותיים, אך עדיין לא הגיעו לכלל הציבור הרחב. החיבור של אגריפה השתלב באופן טבעי בתנועה ההומניסטית של הרנסנס, שהדגישה את ערכו של הפרט ואת חשיבות החינוך. רעיונותיו על העליונות של המין הנשי תואמים בחלקם לעקרונות ההומניזם, שמעריכים את האדם מעבר למעמדו החברתי או הדתי. אגריפה עצמו היה חלק מהשיח האינטלקטואלי של התקופה, אך ביקורתו החריפה על הסדר החברתי הפטריארכלי הגבילה את השפעתו בקרב האינטלקטואלים. החיבור המאתגר התקבל אפוא ברגשות מעורבים. מצד אחד הוא זכה לתשומת לב חיובית ממי שראו בו ביטוי לנאורות ולחשיבה

חופשית, ומהצד האחר עוררו רעיונותיו התנגדות רבה בממסד הדתי והחברתי.

רעיונותיו של אגריפה שימשו השראה והיו מקור לחשיבה פמיניסטית, במיוחד בתנועות השוויון המוקדמות. מרי וולסטונקראפט (Wollstonecraft, 1759-1797) הושפעה במובהק מרעיונות אגריפה. בספרה "הצדקה של זכויות הנשים" (*A Vindication of the Rights of Woman*, 1792) היא טוענת שלנשים יש זכות לחינוך ומעמד חברתי שווה לגברים, ושעקרון השוויון בין המינים חייב להיות חלק מהחברה המודרנית. וולסטונקראפט מדגישה את הצורך בהשכלה לנשים, וטוענת כי החינוך הוא הדרך לפתח את אינטליגנציית הנשים ולהפוך אותן לחלק פעיל ויצרני בחברה. היא מבקרת את הדיכוי החברתי שגרם למעמד הנמוך של נשים ורואה בכך תוצאה של חינוך חברתי לא טבעי. היא אף מתחה ביקורת על הנישואים כמוסד שבו נשים נכנעות לשעבוד, ומציעה שוויון בתוך הזוגיות.

וולסטונקראפט שימשה השראה לדורות הבאים. היא מתה בת 38, זמן קצר לאחר שילדה את בתה השנייה, מרי שלי (Shelly, 1797-1851), שגדלה להיות סופרת ידועה בזכות עצמה, מחברת הספר *פרנקנשטיין*, שכתבתו הושפעה מספרו האחר והחשוב של אגריפה, *על הפילוסופיה של הכישוף*. בספרו הזה כתב על האופנים שבהם יכול האדם לשלוט בכוחות טבעיים, לשנות את המציאות באמצעות כישוף ומדע וליצור יש מאין יצורים חדשים. כמו אגריפה, התערבותו של פרנקנשטיין בטבע ובחיים אפשרה לו ליצור את היצור מתוך חלקי גופות – מתוך ניסיון של "יצירה מחדש" על ידי שימוש בידע מדעי שיכול להיחשב אסור או מסוכן. גם בצרפת ניכרה השפעתו של אגריפה. אולמפ דה גוּז' (*de Gouges*, 1748-1793) נודעת בעיקר בזכות "הצהרת זכויות הנשים והאזרחיות" (*Déclaration des droits de la femme et de*

la citoyenne) שכתבה ב-1791. בהצהרה זו, גוז' קראה לשוויון זכויות אזרחי מלא לנשים, כולל זכות הצבעה, חינוך שווה ושוויון במעמד ובזכויות אזרחיות. כמו וולסטונקראפט, גוז' לא ציטטה ישירות את אגריפה, אולם יש קשר רעיוני בין השניים. רעיונותיו של אגריפה על זכויות נשים ועל האפשרות להכשירן בעבודות שונות ויכולתן לממש את הפוטנציאל שלהן מצאו את ביטוייהם בכתבתה של גוז', בייחוד בדרישה שהנשים יהיו שותפות פעילות בתהליכים פוליטיים וחוקיים.

במהלך המאה התשע-עשרה חדרו רעיונותיו של אגריפה למרכז השיח הפמיניסטי. בחיבורה "הצהרת הרגשות" (*Declaration of Sentiments*) קראה אליזבת קיירי סטנטון (Cady Stanton, 1815-1902) לשוויון זכויות לנשים – בחינוך, בעבודה ובזכויות הפוליטיות. היא טענה כי נשים צריכות לקבל חינוך שווה לזה של גברים כדי לממש את כישוריהן ולהשתתף באופן פעיל בתהליכים חברתיים ותרבותיים. החיבור הפמיניסטי הזה היה אחד המניפסטים הראשונים בתנועה לזכויות נשים והשפיע רבות על השיח הפמיניסטי בארצות הברית.

גם סוזן ב' אנתוני (Anthony, 1820-1906), מהדמויות המרכזיות בתנועה לזכויות נשים במאה התשע-עשרה, שכפלה את מבנה הטיעונים של אגריפה. אנתוני האמינה שהחינוך הוא כלי מרכזי במאבק לשוויון בין המינים. היא דרשה שהנשים יקבלו הזדמנויות חינוכיות שוות לאלה של הגברים, כך שיוכלו לממש את יכולותיהן בתחום האינטלקטואלי והחברתי. היא טענה כי נשים יכולות להגיע להישגים אקדמיים ולהשתתף באופן מלא בחיים הציבוריים והחוקיים. אנתוני הייתה דמות מפתח במעבר מהמאבק על חינוך לנשים למאבק על זכות ההצבעה. היא יסדה את **המהפכה** (*The Revolution*), שבועון פמיניסטי שראה אור בשנים 1868-1872.

נאום על אצילותו של המין הנשי ועליונותו

האל הטוב והמיטיב ביותר – הוֹרָה כול, אבי כל הדברים הטובים ופריזון שני המינים – ברא את האדם בצלמו, זכר ונקבה ברא אותם.¹⁰ ההבדל בין שני המינים אינו אלא במיקום השונה של חלקי הגוף שפעולת ההתרבות חייבה את ההבדל ביניהם. עם זאת, לזכר ולנקבה הוא העניק נפש שווה. אין – לחלוטין – כל הבדל בין המינים מבחינה זאת. האשה זכתה לאותה יכולת שכלית, בינה וכישרון דיבור כמו הגבר, והיא חותרת אל אותה מטרה – אושר. המין אינו מהווה כל מניעה לכך. ואף שעל פי האמת שמבשר האוונגליון יקומו המתים לתחייה כפי מינם, הרי מינם לא ימלא כל תפקיד עקב ההבטחה שניתנה כי ידמו למלאכים.¹¹ כך שמבחינת המהות הנפשית, בין גבר לאשה לא קיימת כל עליונות של אצילות ואין מין אחד עולה על משנהו. בכל אחד מהם מוטמעת במידה שווה הזכות לכבוד. אבל מלבד המהות האלוהית של הנפש, בכל שאר הדברים הקשורים לבני אנוש, המין הנשי המהולל עולה לאין ערוך על המין הגברי גם הרוח. הדבר יוכח לבסוף לאחר שאציג אותו (וזהו מטרה), לא באמצעות נאומים מזויפים או מומצאים ולא באמצעות מלכודות של לוגיקה שסופיסטים¹² רבים נוהגים להפיל בהם אנשים, אלא באמצעותם של הסופרים הטובים ביותר, כתבי ההיסטוריה המהימנים ביותר, הסברים ברורים, עדויות כתבי הקודש וההוראות הקבועות בכל אחת משתי מערכות החוקים.¹³ יורשה נא לי לגשת לעניין עצמו מתחילתו. האשה נבראה נעלה על הגבר כפי שהשם שקיבלה נעלה על שמו. כי "אדם" משמע

10 בראשית א, כז.

11 מרקוס יב, 25; מתי כב, 30; לוקס כ, 35–36.

12 Van der Poel, "Observations on the Reception...": 86–93

13 החוק הרומי-האזרחי והחוק הקנוני-הכנסייתי.

אדמה, ואילו מובנו של השם "חיה" הוא חיים.¹⁴ וכשם שהחיים נחשבים נעלים יותר מן האדמה, כך האשה מדורגת למעלה מהגבר. אין זה נכון כי שיפוט דברים על פי שמותיהם הוא טיעון חלש. הרי יודעים אנו כי הבורא העליון של הדברים והשמות ידע את הדברים עוד לפני שנתן להם שמות, ומאחר שאי אפשר שהוא הולך שולל, הרי שיצר את השמות כך שהביעו את טבעו של כל דבר, הלימותו ושימוש.¹⁵ כשם שגם חוקים רומיים מעידים, האמת של השמות העתיקים היא היותם תואמים ומעניקים משמעות ברורה לדברים.¹⁶ ולכן, תאולוגים וחכמי המשפט מחשיבים את הטיעון בדבר השמות כבעל חשיבות רבה. כך, למשל, אנו קוראים על נבל: "כִּי כְשֶׁמוֹ כֶּן הוּא נִבֵּל שְׁמוֹ, וְנִבֵּל עֲמוֹ".¹⁷ זאת הסיבה שפאולוס, באיגרתו אל העברים, ברצותו להראות את עליונותו של ישוע המשיח, השתמש בטיעון זה: "וַיִּגְדַּל מְאֹד מִן הַמַּלְאָכִים כְּאֲשֶׁר

14 "וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַיָּה: כִּי הוּא הִיְתָה אִם כָּל חַי", בראשית ג, כ. ייתכן גם כי אגריפה נסמך על ספר השמות העבריים של הירונימוס (Hieronimus, *Liber de nominibus Hebraicis*), שבו מסביר הירונימוס כי השם "אדם" נגזר מ"אדמה" (humus), ולגבי "חיה" הוא מציע אפשרויות שונות, שאחת מהן היא חיים.

15 "וַיֵּצֵר ה' אֱלֹהִים מִן הָאָדָמָה כָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל עוֹף הַשָּׁמַיִם, וַיָּבֵא אֶל הָאָדָם לְרִאוֹת מֶה יִקְרָא לוֹ; וְכָל אֲשֶׁר יִקְרָא לוֹ הָאָדָם נֶפֶשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ. וַיִּקְרָא הָאָדָם שְׁמוֹת לְכָל הַבְּהֵמָה וּלְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכָל חַיַּת הַשָּׂדֶה" (בראשית ב, יט-כ). אגריפה נוקט גישה קבליסטית הרואה קשר בין נתינת שמות לדברים לבין הבנת המהות האלוהית.

16 דוגמה בולטת מספק החוק הרומי העוסק במתנות (*Institutiones*, II, 7:): *ante (De donationibus nuptias)*, ובו סעיף שבמקורו נקרא "לפני הנישואים" (ante nuptias), ומתייחס לנדוניות וכדומה. יורשיו של יוסטיניאנוס חפצו להעמיד דברים על דיוקם והצהירו כי לשמות חייבת להיות זיקה הדוקה לדברים, ומאחר שהמתנות הללו יכולות להיקבע או להשתנות לא רק לפני הנישואים אלא גם במהלכם, יש להכתיר את הסעיף במילים "בגלל נישואים" (propter nuptias).

17 שמואל א כה, כה.

הַשֵּׁם אֲשֶׁר נִחְלוּ יָקָר הוּא מֵאֲשֶׁר לָהֶם.¹⁸ ובמקום אחר: "עַל פֶּן הַגְּבִיהוּ אֱלֹהִים מְאֹד וְנָתַן לוֹ אֶת הַשֵּׁם הַנִּעְלָה עַל כָּל שֵׁם".¹⁹ הוסף לכך את כוחם הרב של החוק האזרחי והחוק הכנסייתי המבוסס על מחויבויות, משמעויות, התניות והמחשות של מילים, בנסיבות המתאימות ובמחלוקות מהסוג הזה, כוח הניכר גם בהערות על החוקים, כפי שניתן להבין מהחוקים עצמם ומחלקים אחרים, בני השוואה, של כל אחד משתי מערכות החוק. נקודת המוצא לטענה שאנו טוענים בחוק היא פירושו של שם, משמעותה של מילה והמבנה שלה, וכן האטימולוגיה של שם, תחולתו וסדר המילים בו. שתי מערכות החוק שוקלות בקפדנות את משמעויותיהן של מילים כדי לפרש על בסיסן.

גם קיפריאנוס טען נגד היהודים כי האדם הראשון קיבל את שמו מארבעת הכיוונים העיקריים: אנטולי, דיזיס, ארקטוס, מזמבריוס.²⁰ אלה מציינים: מזרח, מערב, צפון ודרום. ובאותו ספר מפרש קיפריאנוס את השם "אדם" כי בשר מאדמה נברא, אף כי הסבר כזה שונה ממסורתו של משה, מפני שבעברית לא כותבים את המילה בארבע אותיות אלא בשלוש. אף על פי כן, אין לזלזל בהסברו של אדם קדוש שלא שלט בשפה העברית יותר מאשר פרשנים קדושים רבים של כתבי הקודש שלא החשיבו לחטא אי־ידיעה זאת. אבל גם אם אין אני זוכה לקבל רשות דומה כדי להציג לכבוד המין הנשי, על פי מיטב שיפוטי, את האטימולוגיה הצורנית של השם "חוה", הרי לכל הפחות יורשה

18 האגרת אל העברים א, 4.

19 האגרת אל הפיליפיים ב, 9-10.

20 הספר על שני הרים, סיני וציון, כנגד היהודים (Cyprianus, *De montibus Sina et Sion adversos Judeos*, ch. 4), אשר יש המייחסים לקיפריאנוס (200-285), מאבות הכנסייה ובישוף של קרתגו, מציין את המונחים היווניים המובאים כאן בתעתיק לטיני: Anatolie, Dysis, Arctos, Mesembrios. משמע: זריחה, שקיעה, הרובה הגדולה, צהרי יום.

לי לציין דבר אחד מתוך הסמלים המיסטיים של חכמי הקבלה: שם האשה עצמו קרוב יותר לשמו של הכול-יכול האלוהי שאין להגותו, טטראגראמטון (Tetragrammaton), מאשר שמו של הגבר שאינו מתיישב עם השם האלוהי – לא באותיותיו, לא בצורתו, לא במספר.²¹

אך נניח לעת עתה לעניינים המיסטיים. רק מעטים קראו על אודותיהם, מעטים יותר הבינו אותם, והם מחייבים דיון רחב יותר מזה שמתאים לכלול כאן. בינתיים נחקור את מעלת האשה לא רק על פי שמה אלא גם על פי העובדות עצמן, חובותיה ואיכויותיה. לשם כך נסרוק את הכתבים (כנהוג לומר), ונתחיל בראשיתה של הבריאה עצמה, כדי לדון בכבוד שזכתה האשה – מעל הגבר – בסדר הראשון של הבריאה.

כל הדברים שנבראו על ידי האל הטוב והמיטיב ביותר נבדלים ביניהם כידוע בעיקר בכך שחלקם נשאר בלתי מתכלה לנצח וחלקם מתכלה ונתון לשינויים,²² ובמהלך הבריאה, על פי סדר הדברים התחיל האל בדברים האצילים יותר בין אלה שבחלק הראשון וסיים באצילים ביותר בין אלה שבחלק השני. כך שבראשית הוא ברא את המלאכים שאינם מתכלים ואת הנשמות, כדבר אוגוסטינוס: נשמות ההורים הראשונים נבראו עם המלאכים,

21 אגריפה נשען על ספרו של רויכלין, על המילה המחוללת נפלאות, שמתקיים בו דיאלוג בין שלוש דמויות – הפילוסוף סידוניוס, היהודי ברוכיאס וקפניו (רויכלין עצמו) – הדנים במשמעות הכישופית של הטטראגראמטון, שהוא סיקול אותיות שם האל במטרה להכיל גם את שמו של ישו – יהוה. השם "חוה" חולק שתי אותיות (האות ו והאות ה) עם השם המפורש, בעוד השם "אדם" אינו חולק עמו דבר.

22 אלה הן אמיתות יסוד בתורת הטבע של אריסטו. על פיה היסודות הארציים – אדמה, אוויר, אש, מים – מתכלים, בעוד החומר השמימי, האתר או האלמנט החמישי, אינו מתכלה (כך בספר הרביעי של הפיזיקה מאת אריסטו).

לפני שנברא הגוף.²³ ואז הוא ברא את הגופים הבלתי מתכלים, כמו השמים והכוכבים, ודברים אחרים שהם בלתי מתכלים אך נתונים לשינויים מסוימים. ומהם הוא יצר את כל האחרים שאחריתם כליה, ושוב התקדם ועלה בכל אחת מדרגות המעלה, מן הנחותים יותר אל שלמות היקום. כך נוצרו המינרלים הראשונים, ואז הירקות, הצמחים והעצים, לאחריהם יצורים חיים ראשונים (zoophita), ולבסוף חיות פרא, על פי הסדר הבא: זוחלים, דגים, ציפורים והולכים על ארבע.²⁴

לאחר מכן ברא יצורי אנוש דומים לו: את הזכר תחילה, ואחריו הנקבה, שבה השמים והאדמה וכל עיטור שלהם הם מושלמים. בבריאת האשה נח האל, מפני שלא יצאה מתחת ידיו בריאה אצילית יותר ממנה. את כל חוכמת הבורא וכוחו אצרה והכילה בתוכה. אחריה לא ניתן היה למצוא או להמציא כל יצור נוסף. וכך, מאחר שהאשה היא המטרה הסופית של הבריאה, ההישג המושלם ביותר מבין כל יצירות האל, והיא גם שלמות היקום עצמו, מי יכחיש שראויה היא לכבוד רב יותר מכל יצור? בלעדיה העולם עצמו, שהוא כבר שלם ומושלם לגמרי, היה בלתי מושלם; הוא לא יכול להיות מושלם לגמרי אלא בשלמותה של המושלמת

23 Augustine, *De Genesi ad litteram*, 7.22–24; *The Literal Meaning of Genesis*, 2 vols., trans. by J.M. Taylor, *Ancient Christian Writers*, 41–42, New York: Paulist Press 1982, Vol. 2: 23–26; Augustinus, *De civitate Dei*, 12.23

24 אגריפה הולך בעקבות התפיסה ההיררכית של הטבע, שבפסגתה מצויים היצורים שנבראו אחרונים. ניתן למצוא למסורת זו בסיס בספר בראשית, פרק ב. גם אריסטו מציין באתיקה את ההיררכיה של הבריאה, שלפיה בפסגת הטבע מצויה הנפש הרציונלית השואפת לאושר. ראו: אריסטו, *אתיקה: מהדורת ניקומאכוס*, תרגם יוסף ג. ליבס, תל אביב: שוקן, 2014, ספר ראשון, פרק 7. לימים הגדיר ארתור לאבג'וי תפיסה זו כ"שרשרת ההוויה הגדולה". ראו: A. Lovejoy, *The Great Chain of Being, A Study of the History of an Idea*, New York: Harper & Row, 1936

מבין היצורים. חסר היגיון ואבסורד הוא להעלות על הדעת שהאל היה מסיים עבודה גדולה כל כך במה שאינו מושלם.

מאחר שהאל ברא את העולם כדבר שלם וכמעגל מושלם, ראוי שהמעגל יהיה מושלם בחלק שמסוגל להיות החוליה שמחברת בשלמות את נקודת ההתחלה של המעגל עם סופו. לכן, כאשר נברא העולם הייתה האשה – מבחינת סדר הזמנים – האחרונה בין כל הברואים. אבל מבחינת השכל האלוהי, על יוקרתו וכבודו, הייתה היא ראשונה, כפי שכתב עליה הנביא: "בשמים יחדיו עמו הייתי ובמעמקי תהומות שם אני".²⁵ ואמנם מרבים הפילוסופים לומר (אם לצטטם): "סוף מעשה בכוונה תחילה".²⁶ האשה אכן הייתה סוף המעשה והוכנסה אל העולם הזה כמלכתו בממלכה שכבר הוכנה, עוצבה והושלמה בעבודה. ולכן, בדיון אהובה היא, נערצת וכבת עינו של כל יצור. וראוי גם שכל יצור ישמע ויציית לה, כי היא מלכת כל היצורים, תכליתם הסופית, שלמותם ותהילתם המוחלטת. משום כך סחה עליה החוכמה: "התייחשה במרומים, כי אצל ה' רוחה, ומחולל כל אהבה".²⁷

על עלינותה של האשה על הגבר באצילות מינה בזכות מיקומה בהיגיון הבריאה שופעת האות הקדושה עדויות. בעוד האשה נבראה עם המלאכים במקום הנאצל והנעים ביותר, הלא הוא גן עדן, הרי הגבר נברא מחוץ לגן עדן, באזור הכפרי, בין חיות הפרא. אחר כך

25 בן סירא כד, 5 (החוכמה מואנשת בדמות אשה).

26 לא ברור לאילו פילוסופים מתייחס אגריפה, אך מנוסח דבריו: "sententia finem semper priorem esse in intentione et in executione postremum" ("המטרה תמיד מופיעה קודם במחשבה ובסוף בפועל"), עולה כי מדובר במקורות סכולסטיים. ראו, למשל: Thomas de Aquino, *Sententia libri metaphysicae*, lib. 9, lec. 8.

27 חכמת שלמה ח, 3. ספר חכמת שלמה הוא אחד הספרים החיצוניים הנכללים בוולגטה (התרגום הלטיני של התנ"ך).

הועבר לגן עדן לשם בריאת האשה.²⁸ ולכן, האשה, הודות למתנה מיוחדת מן הטבע – כאילו מקומה העליון בבריאה הכשיר אותה לכך – גם כשהיא מביטה מגבוה אינה סובלת מסחרחורת ועיניה אינן חושכות, כפי שקורה לרוב לגברים.²⁹ מלבד זאת, אם אשה וגבר מצויים בסכנת טביעה, שניהם במידה שווה, ורחוקים מכל עזרה חיצונית, תצופה האשה על פני המים במשך זמן ממושך יותר מאשר הגבר, השוקע במהירות אל מצולות קרקע הים.³⁰

החוק האזרחי והחוק הכנסייתי מאשרים בבירור שכבודו של מקום עושה את אצילותו של אדם. מנהג העמים כולם נשמר מאוד לא רק לגבי בני אדם אלא גם לגבי בעלי חיים וגם לגבי מה שאינו נחשב ליצור חי, באופן שכלל שמקום מוצאם אצילי יותר, כך ייחשבו הם לנעלים יותר. לכן הורה יצחק לבנו יעקב שלא לקחת אשה מארץ כנען אלא ממסופוטמיה שבסוריה, שמעמדה רם יותר.³¹ דבר דומה לזה נמצא בבשורה על פי יוחנן בדברי פיליפוס: "מִצָּאנוּ אֶת זֶה שֶׁכָּתֹב עָלָיו מֵשֶׁה בְּתוֹרָה, וְכֵן גַּם הַנְּבִיאִים, אֶת יֵשׁוּעַ בֶּן יוֹסֵף מִנָּצְרֵת. אָמַר לוֹ נִתְנָאֵל: 'מִנָּצְרֵת יָכוֹל לָבוֹא מֵשֶׁהוּ טוֹב?'³²

עתה, הבה נעסוק במקורות אחרים. האשה עולה על הגבר בחומר שממנו נבראה מפני שלא נבראה מעצם דומם כלשהו או טיט גם, כדוגמת הגבר, אלא מחומר טהור שניחן בחיים ובנפש

28 בראשית ב.

29 ההסבר קשור גם לכך שהגבר נברא בספירה התחתונה ביותר, ולכן אינו מסוגל להתמודד עם גובה רב. האשה, לעומת זאת, מאחר שנבראה בספירה העליונה ביותר, מסוגלת להתמודד בהצלחה עם גובה רב.

30 ההסבר נעוץ בסברה שהגבר נברא מעפר ולכן הוא כבר יותר מן האשה, שנבראה ממהות נעלה יותר ולכן אינה סובלת ממחלת ים ומסוגלת להחזיק מעמד על פני המים יותר מאשר הגבר.

31 בראשית כה, כ; כח ב, ו. המקרא נוקב בשם פדן-ארים.

32 יוחנן א, 45-46.

תבנית השותפה לכינה האלוהית. נוסף לכך, הגבר נברא על ידי האל מן האדמה שמטבעה מייצרת בעלי חיים מכל הסוגים בהשפעה השמימית הפועלת אתה. אך האשה נבראה על ידי האל לבדו, ללא כל השפעה שמימית או פעולה מצד הטבע, וללא שיתוף פעולה מצד מעלה אחרת, והיא הרמונית, שלמה ומושלמת. בינתיים איבר הגבר אחת מצלעותיו וממנה נבראה האשה, כלומר חוה, בעוד אדם ישן. וכה חזקה הייתה שנתו עד שאפילו לא חש כי הוסרה ממנו הצלע שלקח האל מהגבר ונתן לאשה. כך שהגבר הוא מעשה הטבע, ואילו האשה היא יצירתו של האל. ולכן, על פי רוב, לאשה יכולת רבה יותר מאשר לגבר לקלוט את השגב האלוהי, שלעיתים תכופות שוכן בה. אפילו בימינו קל להיווכח בכך בהדרה וביופיה יוצאי הדופן.

מאחר שיופיה עצמו אינו אחר מאשר פני האל, וזוהר של אור שנמצא בדברים אחדים ומאיר באמצעות גוף נהדר, נגזר מכך בוודאי שהנשים ניחנו בשפע רב של יופי הרבה יותר מן הגברים. גוף האשה נעים כל כך למראה ולמגע, בשרה עדין, גון עורה בהיר וצח, עורה בוהק, ראשה נאה, מחלפות שיערה מקסימות כל כך, רכות למגע, בוהקות וארוכות, פניה אצילות, משוככות נפש למראה, מבעה נהדר, צווארה חלבי, מצחה רחב, גבוה ושגיאי. היא ניחנה בעיניים ערניות ומלאות חיים, בחדווה ובנועם חן. מעליהן גבות ערוכות בקשתות דקות, מופרדות במישור רב חן, ובמרכזו יורד מטה האף, ישר ובעל מידות נכונות. מתחתיו פה אדום, רב יופי, ובו שפתיים עדינות שכולן תואם. עת תפרוץ בצחוק נחשפות שיניה, קטנות וערוכות כסדרן, בוהקות כלובן השנהב; מניינן קטן משיני הגבר, כי האשה אינה זללנית ואינה נשכנית. לסתותיה מובחנות היטב, ולחייה מאדימות בברק ורדרד וברכות מעודנת של צניעות שלמה. סנטרה העגלגל, ובו גומה תואמת, נעים למראה. צוואר לה דק וארוך, מזדקר מכתפיים מעוגלות.